

12.9.2014

Dnro TAS/261/14

Sosiaali- ja terveysministeriö
kirjaamo@stm.fi

Neuvotteleva virkamies Riitta Burrell
riitta.burrell@stm.fi

LAUSUNTO LUONNOKSESTA HALLITUKSEN ESITYKSEKSI TRANSSEKSUAALIN SUKUPUOLEN VAHVISTAMISESTA ANNETUN LAIN (563/2002) MUUTTAMISESTA

Sosiaali- ja terveysministeriö on pyytänyt tasa-arvovaltuutetulta lausuntoa luonnoksesta hallituksen esitykseksi transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002, jäljempänä translaki) muuttamisesta (20.8.2014, STM058:00/2013).

Tasa-arvovaltuutetun toimivallasta sukupuolivähemmistöjä koskevissa asioissa

Tasa-arvovaltuutettu on viranomainen, jonka tehtävänä on valvoa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986, jäljempänä tasa-arvolaki) sukupuolisyrynnän kieltojen sekä sukupuolten välisen tasa-arvon edistämistä koskevien säännösten noudattamista.

Tasa-arvovaltuutettu on tulkinnut vuodesta 2005 lukien, että tasa-arvolakia sovelletaan nais- ja miessukupuoleen kuulumiseen perustuvan syrjinnän lisäksi myös sukupuoltansa korjaaviin ja muihin sukupuolivähemmistöihin kuuluviin henkilöihin kohdistuvaan syrjintään. Myös sukupuolten välisen tasa-arvon edistämistä koskevien säännösten on tulkittu koskevan soveltuvilta osin myös sukupuolivähemmistöjä.

Tasa-arvovaltuutettu on halunnut ottaa toiminnassaan huomioon sukupuolen kokemisen ja ilmaisun moninaisuuden. Kaikki eivät ole sukupuoli-identiteetiltään tai sukupuolen ilmaisultaan yksiselitteisesti "miehiä" tai "naisia". Sukpuolivähemmistöihin kuuluvat esimerkiksi transsukupuoliset, transvestiitit, transgenderit ja intersukupuoliset ihmiset.

Eduskunnan käsiteltävänä on parhaillaan hallituksen esitys yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 19/2014 vp). Siinä tasa-arvolakia ehdotetaan muutettavaksi muun muassa niin, että lakiin säädetään nimenomaiset kiellot koskien syrjintää sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Lisäksi viranomaisille, koulutuksen järjestäjille sekä työnantajille tulee velvollisuus ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.

Translakiin ehdotetut muutokset

Lain nimike

Tasa-arvovaltuutettu kannattaa lain nimikkeen muuttamista ehdotetun mukaisesti niin, että lain uusi nimike olisi ”Laki sukupuolen vahvistamisesta”. Nykyisen lain nimikkeessä käytetty sana ”transseksuaali” viittaa harhaan johtavasti seksuaalisuuteen, vaikka kyse on sukupuoli-identiteetistä. Tällä hetkellä oikeampi ilmaisu olisi ”transsukupuolinen”, mutta sen käyttäminen lain nimikkeessä on tarpeetonta ja rajavaa (esimerkiksi intersukupuolisten osalta).

Lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistaminen

Tasa-arvovaltuutettu kannattaa sitä, että translain 1 §:n mukaisista sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksistä poistetaan vaatimus siitä, että henkilö on steriloitu tai hän on muusta syystä lisääntymiskyvytön. Tasa-arvovaltuutettu kannattaa myös naimattomuusvaatimuksen poistamista translain 1 §:stä ja 2 §:n vaihtoehtoisista sääntelymalleista vaihtoehtoa B.

Kuten muutkin myös transsukupuoliset ihmiset elävät usein parisuhteissa esimerkiksi avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Heillä on myös lapsia tai he toivovat voivansa tulla jossakin vaiheessa elämänsä vanhemmiksi.

Transihmiset ovat yhteydenotoissaan tasa-arvovaltuutettuun kertoneet heihin kohdistuvasta syrjinnästä ja muista tilanteeseensa liittyvistä ongelmista. Yhdeksi keskeisimmistä ongelmista on koettu translakiin sisältyvä lisääntymiskyvyttömyysvaatimus.

Tasa-arvovaltuutettu ilmoitti kantanaan vuonna 2011, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimus rikkoo perus- ja ihmisoikeuksia, kuten transsukupuolisten henkilöiden oikeutta tasa-arvoon, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen sekä yksityis- ja perhe-elämään. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksella on ollut myös sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ulkopuolelle ulottuvia haitallisia vaikutuksia transsukupuolisten ihmisten ja heidän puolisoitensa asemaan esimerkiksi hedelmöityshoitojen saamisessa.

Myös naimattomuusvaatimus tai avioliitossa/rekisteröidyssä parisuhteissa olevien kohdalla puolison suostumuksen edellyttäminen korja-

tun sukupuolen oikeudelliseksi vahvistamiseksi, ja sen yhteydessä parisuhteen muuttuminen avioliitosta rekisteröidyksi parisuhteeksi tai rekisteröidyn parisuhteen muuttuminen avioliitoksi vastoin puolisoitten tahtoa, on koettu perusteettomaksi puuttumiseksi transsukupuolisten ja heidän puolisoitensa yksityis- ja perhe-elämään.

Translain lisääntymiskyvyttömyys-, naimattomuus- ja parisuhdemuotovaatimukset aiheuttavat käytännössä sen, että osa transsukupuolisista ihmisistä joutuu lykkäämään tai kokonaan luopumaan oman sukupuoli-identiteetinsä mukaisen sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta ja sen mukaisen henkilötunnuksen saamisesta. Tästä aiheutuu heille hankaluuksia muun muassa yksityisyydensuojan kannalta ja niissä tilanteissa, joissa henkilön sukupuolella on merkitystä.

Transsukupuoliset joutuvat siirtämään sukupuolen oikeudellista vahvistamista, jos he haluavat lapsia tai he eivät muista syistä hakeudu lisääntymiskyvyttömyyden aiheuttaviin lääketieteellisiin hoitoihin tai toimenpiteisiin. Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen estyy myös tilanteissa, joissa transsukupuolinen henkilö tai hänen puolisonsa pitävät tärkeänä alkuperäisen parisuhdemuotonsa säilyttämistä ennallaan sukupuolen korjaamisesta huolimatta. Tällöin transsukupuolinen henkilö joutuu tekemään valinnan parisuhdemuotonsa säilyttämisen ja oikeudellisen sukupuolensa vahvistamisen välillä.

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että lainsäädännöllä määrätään oikeuksista ja velvollisuuksista, mutta sen lisäksi säädöksillä ja niissä käytetyillä käsitteillä ja ilmaisuilla vaikutetaan ihmisten mielikuviin ja asenteisiin. Lisääntymiskyvyttömyyden tai naimattomuuden edellyttäminen lainsäännöksissä transsukupuolisilta, jotka haluavat korjata oikeudellisen sukupuolensa, on leimaavaa ja heidän ihmisarvoaan loukkaavaa. Ne myös rajoittavat heidän perus- ja ihmisoikeuksiensa suojaa selkeästi.

Myös puolison suostumuksen edellyttäminen henkilön oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseksi luo mielikuvan siitä, että oman sukupuoli-identiteetin mukaiseen elämään vaaditaan puolison suostumus, vaikka itse asiassa säännöksen tarkoituksena on turvata puolison mahdollisuus reagoida omalta kannaltaan siihen, että puoliso vahvistaa sukupuolensa oikeudellisesti toiseksi kuin avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen solmimishetkellä. Tasa-arvovaltuutetusta suostumuksen sijasta olisi riittävää, että puolisolle ilmoitettaisiin transsukupuolisen puolison hakeneen sukupuolen oikeudellista vahvistamista. Puoliso voisi ilmoituksen saatuaan päättää, minkä merkityksen hän antaa toisen puolison oikeudellisen sukupuolen muuttumiselle parisuhteensa kannalta eli siitä, jatkaako hän liittoa vai hakeeko eroa.

Translain 2 §:n sääntelymallista

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa elävien kohdalla translain säännöksiä ja sukupuolen korjaamisen vaikutuksia joudutaan arvioimaan parisuhteen kummankin

osapuolen kannalta ja kummallakin puolisoilla on yhtäläinen oikeus yksityis- ja perhe-elämän suojaan. Avioliitossa ja rekisteröidyssä parisuhteessa on kyse kahden tasavertaisen henkilön välisestä sopimuksesta ja sen voimassa ollessa tapahtuvien muutosten vaikutusten arvioinnista kummankin kannalta.

Tasa-arvovaltuutettu kannattaa 2 §:n vaihtoehtoisista sääntelymalleista vaihtoehtoa B, jossa transsukupuolisella henkilöllä ja hänen puolisoiltaan olisi yhteisellä päätöksellä niin halutessaan mahdollisuus jatkaa suhdettaan siinä parisuhdemuodossa, jonka he olivat aikoinaan yhdessä solmineet.

Asiasta päättäminen kuuluu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen 16.7.2014 antaman Suomea koskevan tuomion (tapaus H. v. Suomi) mukaan valtion harkintamarginaaliin. Tasa-arvovaltuutetusta olisi perus- ja ihmisoikeusmyönteistä, jos Suomessa käytettäisiin tätä harkintamarginaalia siten, että translain muutoksella vaihtoehdon B mukaisesti turvattaisiin transsukupuolisen henkilön ja hänen puolisonsa oikeus säilyttää halutessaan parisuhdemuotonsa sinä, mikä se oli ollut liiton solmimisen hetkellä. Tällä vaihtoehdolla vältettäisiin tarpeetonta puuttumista ihmisten yksityis- ja perhe-elämään. Malli tukisi myös parisuhteen jatkuvuuden periaatteen toteutumista.

Suomessa ihmisillä ei ole tällä hetkellä muuten oikeutta valita, solmivatko he avioliiton vai rekisteröidyn parisuhteen. Avioliitto on mahdollinen vain eri sukupuolta oleville ja rekisteröidyn parisuhteen solmiminen vain samaa sukupuolta oleville puolisoille. Vaihtoehdolla B ei kuitenkaan asetettaisi transsukupuolisia henkilöitä muita parempaan asemaan, koska vain heidän kohdallaan on mahdollista joutua sukupuolenkorjauksen vuoksi tilanteeseen, jossa joudutaan miettimään sitä, vastaako alun perin solmittu parisuhdemuoto edelleen puolisoitten tilannetta. Tämän asian arvioinnin ja päätösvallan asiassa pitäisi kuulua vain transsukupuoliselle henkilölle ja hänen puolisoilleen.

Muita translain muutostarpeita

Translain 1 §:ssä sukupuolen vahvistamisen yhtenä edellytyksenä on, että henkilö esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa.

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että henkilön oikeuden saada juridinen sukupuolensa vahvistetuksi oman sukupuoli-identiteettinsä mukaiseksi ei pitäisi olla tällä tavoin kytketty sukupuoliristiriidan lääketieteelliseen diagnosointiin ja hoitoon.

Myös toisin päin on todettava, että sukupuoliristiriitaan annettavien lääketieteellisten hoitojen edellytyksenä ei saisi olla se, että henkilö on korjaamassa oikeudellista sukupuoltaan ja kokee kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen. Myös muilla sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla kuin transsukupuolisilla (esimerkiksi transgendereillä) pi-

täisi olla mahdollisuus saada heidän tarvitsemansa lääketieteelliset sukupuolen korjaushoidot, vaikka he eivät ole korjaamassa oikeudellista sukupuoltaan eivätkä koe kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen.

Tasa-arvoaltuutetusta on tärkeää varmistaa, että myös intersukupuolisilla henkilöillä on tarpeen vaatiessa mahdollisuus vahvistaa oikeudellinen sukupuolensa oman kokemuksensa mukaiseksi, mikäli heidän elämässään myöhemmin selviää, että heille syntymän yhteydessä väestörekisteriin merkitty sukupuoli ei ole ollut heidän sukupuolidentiteettinsä mukainen.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen henkilöoikeudelliset seurannaisvaikutukset

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä voi joissakin tilanteissa tarkoittaa käytännössä sitä, että henkilö, jonka oikeudellinen sukupuoli on vahvistettu naiseksi siittää lapsen tai henkilö, jonka oikeudellinen sukupuoli on vahvistettu mieheksi, tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen. Näissä tilanteissa olisi hyvä, että henkilöllä olisi mahdollisuus käyttää itsestään vanhempana sen sukupuolen mukaista nimikettä (isä tai äiti), joka vastaa hänellä lapsen syntyessä olevaa oikeudellista sukupuolta.

Tasa-arvoaltuutettu

Pirkko Mäkinen

Ylitarkastaja

Minna Lundell-Kiuru

Tämä asiakirja on lähetetty yllä mainituille vastaanottajille sähköisesti. Asiakirjan allekirjoitettu taltiokappale säilytetään tasa-arvoaltuutetun toimistossa.